

МОДЕЛЬ І ПРОГРАМА РОЗВИТКУ СЕНЗИТИВНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Pastukh L.V. Model and program of counseling psychologists' sensitivity development in the system of education / L.V. Pastukh // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 30. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 495–511.

Л.В. Пастух. Модель і програма розвитку сензитивності практичних психологів системи освіти. У статті актуалізовано необхідність спеціальної розробки програми розвитку сензитивності у процесі фахового становлення практичних психологів системи освіти та апробації.

Проаналізовано особливості проблем розвитку сензитивності в цілому та її складових у досліджуваних фахівців.

Визначено основні принципи побудови програми розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти та конкретизовано психологічні умови, необхідні для її реалізації.

Відповідно до означених принципів й психологічних умов розвитку сензитивності розроблено модель і програму; визначено методи для корекції розвитку цієї професійно важливої якості: міні-лекції, мозкові штурми, групові дискусії, рольові ігри, експрес-діагностування, психогімнастичні прийоми, тренінги, домашні завдання, методи для індивідуальної самостійної роботи. Подано зміст методів, технік і вправ, що використовуються для опрацювання теоретико-практичних аспектів усіх трьох модулів програми розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти.

Визначено завдання для індивідуальної самостійної роботи учасників програми.

Конкретизовано очікувані результати роботи за кожним модулем.

Зроблено висновок про те, що динаміка роботи учасників програми зумовлена тим, що ведучий виступав здебільшого в ролі фасилітатора.

Визначено у перспективах подальшого дослідження проведення оцінювання й аналізу ефективності та результативності апробації програми з розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти та розробку методичних рекомендацій щодо її впровадження.

Ключові слова: практичні психологи, сензитивність, модель, програма розвитку сензитивності.

Л.В. Пастух. Модель и программа развития сензитивности практических психологов системы образования. В статье актуализировано необходимость специальной разработки программы развития сензитивности в процессе профессионального становления практических психологов системы образования и её апробации.

Проанализированы особенности проблем развития сензитивности в целом и ее составляющих у исследуемых специалистов.

Определены основные принципы построения программы развития сензитивности личности практических психологов системы образования и конкретизированы психологические условия, необходимые для её реализации.

В соответствии с определенными принципами и психологическими условиями развития сензитивности разработаны модель и программа; определены методы для коррекции развития этого профессионально важного качества: мини-лекции, мозговые атаки, групповые дискуссии, ролевые игры, экспрес-диагностирования, психогимнастические приемы, тренинги, домашние задания, методы для индивидуальной самостоятельной работы.

Изложено содержание методов, техник и упражнений, которые используются для отработки теоретико-практических аспектов всех трёх модулей программы развития сензитивности личности практических психологов системы образования.

Определены задания для индивидуальной самостоятельной работы участников программы.

Конкретизированы ожидаемые результаты работы по каждому модулю.

Сделан вывод о том, что динамика работы участников программы обусловлена, ведущий выступал в роли фасилитатора.

Определено в перспективах дальнейшего исследования проведение оценивания и анализа эффективности и результативности апробации программы развития сензитивности личности практических психологов системы образования и разработку методических рекомендаций по ее внедрению.

Ключевые слова: практические психологи, сензитивность, модель, программа развития сензитивности.

Постановка проблеми. Необхідність забезпечення ефективності діяльності практичних психологів системи освіти зумовила нагальність вивчення їх професійно важливих якостей в умовах трансформаційних змін в суспільстві. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження сензитивності особистості фахівців психологічної служби системи освіти в силу специфіки їх функціональних обов'язків, основних напрямів, видів та форм роботи. Адже сензитивність, як свідчать результати теоретичного аналізу літератури [11 та ін.], є складною інтегративною якістю особистості; особливою, такою, що має емоційну природу, характеризується чутливістю до

психічних станів інших, їх намірів, цінностей та цілей, здібністю сприймати оточуючий і внутрішній світ, яка дозволяє професіоналам різних рівнів легко орієнтуватись у людських взаємовідносинах, гармонізувати свою поведінку та емоції.

Констатуючи значущість сензитивності для забезпечення ефективності фахової діяльності, зазначаємо, що недостатній рівень розвитку цієї професійно важливої якості виявлений нами у частини практичних психологів освітніх закладів в ході констатувального експерименту, може бути зумовлений як відсутністю спеціальної психологічної підготовки з розвитку даної якості, так і недостатньою науково-методичною розробленістю змісту особистісної підготовки в процесі професійного становлення практичних психологів закладів освіти. Наведені положення вказують на необхідність спеціальної розробки програми розвитку сензитивності у процесі фахового становлення практичних психологів системи освіти та апробації її в рамках проведення формувального експерименту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначаючи наявність широкого переліку публікацій з проблематики фахової діяльності практичних психологів (Г. С. Абрамова [1], М. О. Амінов [2], І. В. Вачков [4], І. Б. Гриншпун [4], І. В. Дубровіна [6], С. А. Медведєва [8], В. Г. Панок [10], Н. В. Пророк [13], Н. С. Пряжников [4], Н. В. Чепелева [18], Т. С. Яценко [19] та ін.), зазначимо, що сьогодні існують різні погляди на проблему професійно важливих якостей практикуючого психолога; вчені подають різні за обсягом та змістом переліки таких якостей. При цьому низка науковців відзначають сензитивність як професійно важливу якість практичних психологів закладів освіти (М. А. Амінов [2], О. О. Грейліх [5], І. В. Дубровіна [6], Ю. М. Ємельянов [7], М. В. Молоканов [9], Л. П. Смашна [5], Н. В. Чепелева [18] та ін.).

Однак питання дослідження проблематики особливостей розвитку сензитивності особистості практичних психологів закладів освіти розглядалось науковцями-психологами епізодично, фрагментарно. Сьогодні в доступній сучасній психологічній літературі практично немає спеціально розроблених програм, спрямованих на розвиток сензитивності особистості практичних психологів системи освіти.

Саме тому **мета статті** – розробити та обґрунтувати модель і програму розвитку сензитивності практичних психологів системи освіти в умовах спеціально організованого навчання.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети були висунуті й послідовно розв'язувалися такі *завдання*:

проаналізувати виявлені особливості проблем розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти та обґрунтувати психологічні засоби корекції розвитку сензитивності цих фахівців у процесі їхнього професійного становлення.

Відповідно до визначених завдань проаналізовано особливості проблем розвитку сензитивності в цілому та її складових у досліджуваних фахівців.

Оскільки рівень розвитку сензитивності особистості залежить від показників її складових, то нам необхідно при розробці програми розвитку сензитивності здійснювати підбір форм і методів з урахуванням виявлених нижчезазначених проблем.

У корегуванні розвитку мотиваційної складової необхідно взяти до уваги недостатню орієнтацію на гуманістично-екзистенційний тип стосунків з клієнтом та високу значущість сензитивності лише для половини досліджуваних практичних психологів.

У розвитку когнітивної складової сензитивності практичних психологів системи освіти необхідно враховувати виявлені недостатній рівень обізнаності досліджуваних щодо проблеми сензитивності як професійно важливої якості практичних психологів і неадекватність самооцінки для значної кількості досліджуваних.

Щодо розвитку емоційної складової сензитивності практичних психологів системи освіти, необхідно взяти до уваги такі виявлені проблеми: недостатній рівень емоційної обізнаності практичних психологів, а також той факт, що шоста частина досліджуваних практичних психологів має низький рівень емпатії, а для п'ятої частини респондентів характерним є наявність проблем, пов'язаних із розпізнаванням емоцій інших людей.

У розвитку поведінкової складової сензитивності доцільно враховувати, що для більш ніж третини практичних психологів характерною є проблема, пов'язана з умінням доволно управляти своїми емоціями у поведінці; досить значна частина досліджуваних практичних психологів системи освіти не надають психологічну допомогу з урахуванням почуттів і станів клієнтів, а низький рівень самоконтролю в міжособистісній взаємодії констатовано у більше ніж п'ятої частини досліджуваних.

Окремо необхідно приділити увагу аналізу та врахування практичними психологами системи освіти їхніх індивідуальних психофізіологічних особливостей, оскільки близько половини досліджуваних фахівців мають низький рівень психофізіологічної складової сензитивності.

На наступному етапі розроблена модель розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Модель розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти

У моделі розвитку сензитивності особистості практичних психологів виокремлено структурний та організаційний компоненти.

Структурний компонент визначає, на які складові сензитивності, як інтеграційної професійно-важливої якості практичних психологів спрямовано корекційно-розвивальний вплив програми з розвитку сензитивності особистості означеної категорії фахівців.

Організаційний компонент моделі розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти визначає принципи, психологічні умови, форми та методи роботи, які сприятимуть розвитку сензитивності.

Для вирішення вищевказаного переліку виявлених під час констатувального експерименту проблем розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти та на основу досвіду практичної роботи щодо розвитку особистісних якостей практичних психологів (І. В. Вачков [4], Л.А.Петровская [12], К. Рудестам [14], В. М. Федорчук [15], Н. Ю. Хрящева [17], К. Фопель [16], Т. Яценко [19] та ін.) визначено та реалізовано основні принципи побудови формульованого експерименту:

- орієнтації на самопізнання та саморозвиток особистості;
- послідовності, наступності, безперервності професійного розвитку практичних психологів системи освіти;
- партнерського спілкування;
- переважання активних групових методів роботи;
- діагностико-аналітичного підходу в реалізації програми.

Ці принципи було конкретизовано у *психологічних умовах* розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти:

- створення середовища емоційного комфорту;
- формування уявлень про себе й про інших як про рівноправних суб'єктів спілкування;
- активізація суб'єктивного досвіду практичних психологів через включення їх у ситуації спілкування з урахуванням проявів сензитивності особистості;
- забезпечення ціннісно-сміслового ставлення до сензитивності психолога ;актуалізація в процесі навчання мотиву сензитивності; з подальшим поглибленням прагнення до розвитку професійно важливих якостей;
- створення атмосфери, що забезпечує активну позицію учасників за рахунок формування відносин довіри, підтримки, взаємної поваги в групі;
- забезпечення рефлексії вправ, занять, програми розвитку сензитивності.

Беручи до уваги виявлені проблеми у розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти та визначені принципи й психологічні умови розвитку сензитивності, вважаємо найбільш доцільними методами для корекції цієї професійно важливої якості активні групові методи: мозкові штурми, групові дискусії, рольові ігри, експрес-діагностування, психогімнастичні прийоми, тренінги, які важливо доповнити домашніми завданнями, методами для індивідуальної самотійної роботи.

Вищезазначені методи та форми систематизовані відповідно до виявлених проблем у розвитку сензитивності та її складових і включені до авторської програми з розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти.

Програма розрахована на 72 години (із них 52 аудиторних і 20 годин самотійної роботи) і складалася з трьох взаємопов'язаних навчальних модулів:

Модуль 1. Мотивація до розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти (8 аудиторних годин і 3 години самотійної роботи).

Модуль 2. Сензитивність як професійно важлива якість практичних психологів, її прояви та чинники розвитку (12 аудиторних годин і 5 годин самотійної роботи).

Модуль 3. Розвиток сензитивності особистості практичних психологів системи освіти (32 аудиторних годин і 12 годин самотійної роботи).

Акцентуємо увагу на тому, що при розробці програми взято за основу концептуальну модель сприяння особистісному розвитку фахівців у процесі післядипломної педагогічної освіти О. Бондарчук [3].) Тому в змісті всіх трьох модулів послідовно відображена реалізація 4-х етапів корекції сензитивності особистості практичних психологів: підготовчого, діагностичного, розвивального та прогностичного.

Зазначимо, що лише реалізація всіх трьох тематичних модулів у цілісності забезпечує досягнення поставленої мети програми.

Подаємо зміст програми з розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти у відповідності до виокремлених модулів.

Щодо реалізації *першого модуля*: за допомогою міні-лекцій, інтерактивних форм роботи, здійснення діагностичних процедур, учасникам групи необхідно опрацювати теоретичні та практичні аспекти з питань:

- чинників ефективності фахової діяльності практичних психологів системи освіти;
- спрямованості особистості практичних психологів системи освіти;
- особливостей мотивації професійної діяльності практичних психологів закладів освіти.

На початку першого модуля проводиться робота щодо виявлення очікувань групи; створення безпечної психологічної атмосфери спілкування; формування мотивації до активної участі в груповій роботі. На цьому етапі необхідно обговорити й прийняти правила роботи групи, повідомити цілі та завдання програми з розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти, а також провести вхідну експрес-діагностику рівня розвитку сензитивності учасників формувального експерименту групи за буклетом методик, укладеним відповідно до розробленої нами моделі сензитивності особистості практичних психологів системи освіти.

Ця частина програми спрямована на усвідомлення впливовості спрямованості особистості практичних психологів системи освіти та мотивації власної професійної діяльності на результати ефективності фахової діяльності. Тому окремо необхідно приділити увагу значущості мотиву надання допомоги з урахуванням почуттів та станів клієнтів. Використовуючи метод мозкового штурму, рекомендовано розглянути і проаналізувати питання «Від чого залежить ефективність та результативність роботи практичного психолога системи освіти?». Запропоновано провести міні-лекцію на тему «Спрямованість особистості практичного психолога системи освіти», після чого кожний з учасників тренінгу визначиться щодо власної особистісної спрямованості. У процесі подальшої роботи необхідно провести групову дискусію щодо впливу домінуючого типу особистісної спрямованості на фахову діяльність практичних психологів системи освіти.

У процесі реалізації завдань цього блоку слід розглянути та проаналізувати особливості професійної діяльності практичних психологів системи освіти в залежності від домінування у них таких мотивів фахової діяльності: заробітна плата, прагнення до просування в професійній кар'єрі, можливість найбільш повної самореалізації саме в даній сфері діяльності, прагнення уникнути критики зі сторони керівництва і колег, задоволення від самого процесу і результатів роботи, прагнення уникнути можливих покарань чи неприємностей, потреба в досягненні соціального

престижу і поваги від інших людей, бажання надавати психологічну допомогу з урахуванням почуттів і станів клієнтів.

На завершення роботи за програмою даного модуля, учасники отримують *завдання для самостійної роботи*: підготувати твір-есе на тему «Від чого залежить розвиток мотивації професійної діяльності практичних психологів системи освіти?».

Зазначаємо, що очікуваним результатом за модулем 1 було: розширення поінформованості практичних психологів про вплив мотивації професійної діяльності на результативність фахової діяльності; підвищення рівня значущості мотиву сензитивності та орієнтації на гуманістично-екзистенційний тип стосунків з клієнтом.

Відповідно до навчально-тематичного плану *другого модуля*, учасникам групи необхідно було опрацювати теоретичні та практичні аспекти з питань:

- професійно важливих якостей практичних психологів системи освіти;
- основних підходів до визначення сензитивності особистості;
- складових сензитивності особистості практичних психологів системи освіти;
- саморозуміння та самооцінки практичних психологів;
- прояви сензитивності особистості практичних психологів системи освіти у фаховій діяльності;
- чинників розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти.

У процесі реалізації цього модуля слід провести групову дискусію на тему «Професійно важливі якості практичного психолога системи освіти». Працюючи в міні-групах, учасники мали укладати списки найбільш важливих, на їх думку, професійно важливих якостей практичних психологів з подальшим аргументуванням важливості кожної якості для фахової діяльності. За допомогою методики «Незавершені речення» (учасникам тренінгу було запропоновано завершити речення «Сензитивність – це..»). Було виявлено та проаналізовано також особливості обізнаності досліджуваних щодо сензитивності як професійно важливої якості практичних психологів. Проведено міні-лекцію на тему «Основні підходи до визначення змісту поняття сензитивності особистості». Беручи до уваги високу продуктивність результатів роботи в міні-групах, доцільно використати цю форму роботи для напрацювання й аргументування інформації щодо розуміння:

- проявів сензитивності особистості практичних психологів у фаховій діяльності;
- чинників розвитку сенситивності особистості;
- можливостей корекції та розвитку сензитивності; чинників розвитку сензитивності тощо.

Працюючи над розвитком когнітивної складової, особливу увагу варто приділити таким її емпіричним референтам, як саморозуміння та самооцінка. З метою розвитку рівня саморозуміння та рефлексії використано вправи «Незакінчені речення», «Асоціації», «Сонце світить на того, хто...», «Чим ми з тобою схожі, а чим відрізняємось?», «Моя унікальність» та ін. Для поглиблення подальшого аналізу та розвитку самооцінки учасникам групи було запропоновано експрес-діагностику, спрямовану на визначення рівня самооцінки; вправу на обговорення в міні-групах з презентацією напрацьованого матеріалу у великому тренінговому колі інформації про вплив самооцінки на розвиток професійно-важливих якостей та ефективність фахової діяльності.

На завершення роботи за програмою даного модуля учасники отримують *завдання для самостійної роботи*: – скласти конспект на тему «Сутність, прояви та чинники сензитивності особистості практичних психологів системи освіти».

Зазначимо, що *очікуваним результатом за модулем 2* є: підвищення рівня обізнаності досліджуваних щодо сензитивності як професійно важливої якості практичних психологів; подальше розширення рівня самоусвідомлення та розвитку рефлексії практичних психологів; аналіз і корекція неадекватної самооцінки досліджуваних.

Третій модуль програми представлено тренінгом розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти.

Під час роботи у цій частині програми необхідно актуалізувати інформацію про емоційну обізнаність учасників групи; провести міні-лекції, вправи, рольові ігри, спрямовані на вміння усвідомлювати та розуміти власні емоційні стани та емоційні прояви інших людей; вдосконалення перцептивних навичок, розвиток спостережливості, вмінь невербально проявляти різні емоційні стани, розвиток емпатійних здібностей.

Для розвитку емоційної обізнаності запропоновано проведення міні-повідомлення на тему «Емоційний світ людини; види емоцій».

З метою вирішення проблем, пов'язаних із розпізнаванням емоцій інших людей використано вправу «Привіт», під час ви-

конання якої кожний учасник групи мав звернутись із словом «Привіт», передаючи емоції, які були відзначені у попередньо отриманій ним картці, а інші учасники тренінгу мали відгадати яку емоцію було відтворено. У ході виконання вправи «Броунівський рух» учасники групи періодично зупинялись навпроти своїх колег і, дивлячись їм в очі, намагались визначити їх емоційний стан.

Крім того, доцільним є виконання вправи на вербалізацію ознак експресії емоційних станів: кожному учаснику групи потрібно записати експресивні ознаки емоційних станів (радості, здивування, відрази, гніву, страху, сорому, страждання та ін.), на які вони орієнтуються при розпізнаванні емоційних станів інших людей. Пізніше всі по черзі зачитують відзначені ними ознаки, а інші учасники обговорюють, корегують неадекватні ознаки.

Працюючи за програмою даного модуля, учасники отримують *завдання для самостійної роботи*: підготувати презентації на теми «Емоції та їх прояви в поведінці», «Роль емпатії у професійній діяльності практичних психологів системи освіти».

Під час роботи тренінгу актуалізується інформація про важливість уміння доволно управляти своїми емоціями для практичного психолога. Проводяться міні-лекції, вправи, рольові ігри, що спрямовані на розвиток навичок активного та пасивного слухання, асертивних та інших поведінкових навичок, управління емоціями фахівців означеної категорії; умінь усвідомлювати та розуміти власні емоційні стани й емоційні прояви інших людей; вдосконалення перцептивних навичок, розвиток спостережливості, вмінь невербально проявляти різні емоційні стани, розвиток емпатійних здібностей тощо.

Серед рольових ігор, спрямованих на розвиток уміння доволно управляти своїми емоціями у поведінці, самоконтролю у міжособистісній взаємодії, відзначаємо ефективність організації роботи в парах, кожний учасник з якої моделює і представляє партнеру поведінку обох сторін із запропонованих ситуацій.

З метою розвитку здатності змінювати поведінку в залежності від ситуації доцільно провести: міні-лекції, вправи, рольові ігри. Виконання вправи «Карусель» дає можливість учасникам тренінгової групи, які працюють у двох колах (внутрішньому – нерухомому і зовнішньому – рухомому) по черзі зіграти ролі відповідно до запропонованих ситуацій: зустрічі з людиною, яку давно не бачили; познайомитись з незнайомою людиною; заспо-

коїти маленьку дитину, яку щось злякало; зустріч з коханою людиною після тривалої розлуки тощо.

За допомогою вправи «Ембріон» учасники тренінгової групи розвивають уміння передавати й приймати позитивні емоції.

У рамках цього блоку тренінгу особливу увагу варто приділити розвитку в практичних психологів сенсорної чутливості й спостережливості. До змісту цього блоку входить ознайомлення з теоретичними аспектами розвитку спостережливості та виконання комплексу психогімнастичних вправ, які надають можливість уловлювати й запам'ятовувати широкий спектр сигналів, які надходять від інших людей, що дозволяє одержувати цілісний і в той же час деталізований образ людини або групи.

Дуже важливим моментом у цьому блоці виступає тренування спостережливості по відношенню до вербальних, невербальних проявів людини або групи в актуальній ситуації спілкування. Так, для розвитку вміння розуміти невербальні ознаки спілкування, мову рухів тіла, емоційні стани, логічно й послідовно будувати свої висловлювання, управляти голосом використовуються такі вправи: «На пероні», «Знайди свою групу», «Визнач стан», «Скульптура», «Спільна розповідь» [8]. Зміст даних вправ пристосований до специфіки професійної діяльності практичних психологів системи освіти, а самоаналіз доповнюється пропозицією описати свої почуття й емоції під час їх виконання.

Окремо за допомогою міні-лекції з подальшим груповим обговоренням приділяється увага питанням усвідомлення та врахування практичними психологами системи освіти у професійній діяльності їхніх індивідуальних психофізіологічних особливостей, оскільки за нашими даними близько половини досліджуваних фахівців мають низький рівень психофізіологічної складової сенситивності.

Очікуваним результатом за модулем 3 є: підвищення рівня емоційної обізнаності, здатності до розпізнавання емоцій та умінь доволно управляти своїми емоціями у поведінці; розвиток мотивації до надання психологічної допомоги з урахуваннями почуттів і станів клієнтів, формування оптимального рівня самоконтролю у міжособистісній взаємодії; подальше вдосконалення перцептивних навичок.

Констатуємо, що на кожному етапі реалізації учасники програми знайомляться з короткими й ефективними способами зняття внутрішньої напруги, прийомами саморегуляції (релаксаційними й медитативними техніками).

Сприятливі умови для роботи учасників створюються завдяки позитивній емоційній атмосфері, а також тому, що ведучий тренінгів виступає здебільшого в ролі фасилітатора (людини, що полегшує вияв ініціативи й особистісну взаємодію учасників; надає психологічну підтримку, а не оцінює).

З метою оцінювання ефективності та результативності програми на завершення роботи учасникам пропонується озвучити свої думки й враження, які виникли після проходження програми з розвитку сензитивності особистості та висловити думку щодо того, наскільки реалізувались їхні очікування. А також заповнити анкету зворотного зв'язку, в якій передбачається дати відповідь на питання, які стосувалися оцінювання результативності участі в програмі за теоретико-практичними надбаннями, виявлення проблем, труднощів під час проходження програми, перспектив застосування в подальшому отриманих знань та набутих умінь.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, розвиток сензитивності особистості практичних психологів системи освіти можливий за умови організації спеціального навчання з урахуванням принципів і психологічних умов, які сприяють актуалізації в процесі навчання мотиву сензитивності; з подальшим поглибленням прагнення до розвитку сензитивності особистості як професійно важливої якості.

У перспективах подальшого дослідження – впровадження авторської програми розвитку сензитивності особистості практичних психологів системи освіти у процес підвищення їх кваліфікації та аналіз її ефективності й результативності апробації.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию / Г. С. Абрамова. – М. : Академия, 1996. – 224 с.
2. Аминов Н. А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н. А. Аминов, М. В. Молоканов // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13, № 5. – С. 104–109.
3. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук спец. 19.00.05 «Соціальна психологія ; психологія соціальної роботи» / О. І. Бондарчук. – К., 2008. – 34 с.

4. Вачков И. В. Введение в профессию «психолог» / И. В. Вачков, И. Б. Гриншпун, Н. С. Пряжников. – Москва-Воронеж : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2002. – 255 с.
5. Грейліх О. О. Професійно важливі якості практичного психолога як предмет наукового дослідження / О. О. Грейліх, Л. П. Сماشна // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди: Педагогіка. Психологія. Філософія. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 25. – С. 287–288.
6. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба / И. В. Дубовина. – М. : Педагогика, 1991. – 232 с.
7. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985 – 166 с.
8. Медведєва С. А. Розвиток асертивності майбутніх практичних психологів у процесі їх професійного становлення : дис. на здобуття канд. психол. наук спец : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Світлана Анатоліївна Медведєва; Університет менеджменту освіти НАПН України. – К., 2010. – 246 с.
9. Молоканов М. В. Влияние личностных особенностей на профессиональный выбор в практической психологии / М. В. Молоканов // Психологический журнал. – 1998. – № 2. – С. 79–97.
10. Панок В. Г. Психологічна служба: навч.-метод. посіб. для студ. і викладачів / В. Г. Панок. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2012. – 488 с.
11. Пастух Л. В. Модель сензитивності особистості практичних психологів закладів освіти / Л. В. Пастух // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2014. – Вип. 2(34). – С. 231–239.
12. Петровская Л.А Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л.А.Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
13. Пророк Н. В. Практичний психолог: професійно важливі якості / Н. В. Пророк // Психологія. – 2002. – № 1(33). – С. 16–17.
14. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика / Пер. с англ.; Общ. ред. и вступ. ст. Л. П. Петровской. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1993. – 368 с.

15. Федорчук В.М. Тренінг особистісного зростання : Навч. посіб. / В.М.Федорчук – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 250 с.
16. Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика / К. Фопель; Пер. с нем. – М. : Генезис, 2003. – 272 с.
17. Хрящева Н. Ю. Психогимнастика в тренинге / Н. Ю. Хрящева. – СПб. : «Речь», 2001. – 256 с.
18. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка психолога-практика / Н. В. Чепелева // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 17–19.
19. Яценко Т. С. Активное социально-психологическое обучение : теория, процесс, практика: учеб. пособ. для студ., слушателей и препод. по специальности «Психология» / Т. С. Яценко. – Хмельницкий : Изд-во НАПВУ, М. : Изд-во СИП РИА, 2002. – 792 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abramova H. S. Vvedenye v praktycheskuiupsykhologyiu / H. S. Abramova. – М. : Akademyia, 1996. – 224 s.
2. Amynov N. A. O komponentakh spetsyalnykh sposobnostei budushchikh shkolnykh psykhologov / N. A. Amynov, M. V. Molokanov // Psykhologicheskyi zhurnal. – 1992. – Т. 13, № 5. – S. 104–109.
3. Bondarchuk O. I. Sotsialno-psykhologichni osnovy osobystisnoho rozvytku kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u profesiinii diialnosti : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora psykol. nauk : spets. 19.00.05 «Sotsilna psykhohiia; psykhohiia sotsialnoi roboty» / O. I. Bondarchuk. – К., 2008. – 34 s.
4. Vachkov Y. V. Vvedenye v professyiu «psykholog» / Y. V. Vachkov, Y. B. Hrynshpun, N. S. Priazhnykov // Moskva-Voronezh : Yzd-vo Mosk. psykol.-sots. yn-ta, 2002. – 255 s.
5. Hreilikh O. O. Profesiino vazhlyvi yakosti praktychnoho psykhologa yak predmet naukovooho doslidzhennia / O. O. Hreilikh, L. P. Smashna // Humanitarnyi visnyk Pereiaslav-Khmelnyskoho pedahohichnoho universytetu imeni Hryhoriia Skovorody: Pedahohika. Psykhohiia. Filosofiia. – Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2012. – Vyp. 25. – S. 287–288.
6. Dubrovyna Y. V. Shkolnaia psykhologicheskaia sluzhba / Y. V. Dubrovyna. – М. : Pedahohyka, 1991. – 232 s.
7. Emelianov Yu. N. Aktyvnoe sotsyalno-psykhologicheskoe obuchenye / Yu. N. Emelianov. – L. : LHU, 1985. – 166 s.

8. Medvedieva S. A. Rozvytok asertyvnosti maibutnikh praktychnykh psykholohiv u protsesi yikh profesiinoho stanovlennia : dys. na zdobuttia kand. psykhol. nauk; spets : 19.00.07 – pedahohichna ta vikova psykholohiia / Svitlana Anatoliivna Medvedieva / Universytet menedzhmentu osvity NAPN Ukrainy. – K., 2010. – 246 s.
9. Molokanov M. V. Vlyianye lychnostnykh osobennostei na professyonalnyi vybor v praktycheskoi psykholohyy / M. V. Molokanov // Psykholohycheskyi zhurnal. – 1998. – № 2. – S. 79–97.
10. Panok V. H. Psykholohichna sluzhba: navch.-metod. posib. dlia stud. i vykladachiv / V. H. Panok – Kamianets-Podilskyi : TOV «Drukarnia Ruta», 2012. – 488 s.
11. Pastukh L. V. Model senzytyvnosti osobystosti praktychnykh psykholohiv zakladiv osvity / L. V. Pastukh // Teoretychni i prykladni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Skhidnoukrainskoho natsionalnogo universytetu im. V. Dalia. – 2014. – Vyp. 2(34). – S. 231–239.
12. Petrovskaia L.A Kompetentnost v obshcheny.Sotsyalno-psykholohycheskyi treninh / L.A.Petrovskaia. – M. : Yzd-vo MHU, 1989. – 216 s.
13. Prorok N. V. Praktychnyi psykholoh: profesiino vazhlyvi yakosti / N. V. Prorok // Psykholohiia. – 2002. – № 1(33). – S. 16–17.
14. Rudestam K. Hruppovaia psykhoterapyia. Psykhokorrektsonnye hruppy: teoryia y praktyka / Obshch. red. y vstup. st. L. P. Petrovskoi; Per. s anhl. – 2-e yzd. – M. : Prohress, 1993. – 368 s.
15. Fedorchuk V.M. Treninh osobystisnogo zrostannia. Navch. posib. / V.M.Fedorchuk. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2014. – 250 s.
16. Fopel K. Tekhnolohyia vedenyia trenynha. Teoryia y praktyka / Per. s nem. – M. : Henezys, 2003. – 272 s.
17. Khriashcheva N. Yu. Psykhohymnastyka v trenynhe / N. Yu. Khriashcheva; Ynstytut trenynha. – SPb. : «Rech», 2001. – 256 s.
18. Chepelieva N. V. Osobystisna pidhotovka psykholoha-praktyka / N. V. Chepelieva // Personal. – 2000. – № 5. – S. 17–19.
19. Yatsenko T. S. Aktyvnoe sotsyalno-psykholohycheskoe obuchenye : teoryia, protsess, praktyka: ucheb. posob. dlia stud., slushatelei y prepod. po spetsyalnosti «Psykholohyia» /

T. S. Yatsenko. – Khmelnytskyi : Yzd-vo NAPVU, M. : Yzd-vo SYP RYA, 2002. – 792 s.

L.V. Pastukh. Model and program of counseling psychologists' sensitivity development in the system of education. The article considers the current need for special development of the program of sensitivity development in the process of psychologists' professional becoming in the system of education and testing.

The features of problems on sensitivity development as a whole and its components in the researched professionals are analyzed.

The basic principles of the program of counseling psychologists' sensitivity development of the system of education are defined and psychological conditions necessary for its implementation are concretized.

In accordance with the principles and psychological conditions of sensitiveness development the model and program have been elaborated; the methods for the correction of professionally important quality have been defined as follows: mini-lectures, brainstorming, group discussions, role playing, rapid diagnosis, psychogymnastic techniques, trainings, homework, methods for individual independent work. The content of methods, techniques and exercises that are used to study the theoretical and practical aspects of all three modules of the program of psychologists' personality sensitivity development in education system are proposed. The tasks for individual independent work of program participants are defined.

The expected results of work for each module are concretized.

It is concluded that the dynamics of program participants' work is conditioned by the fact that the leader acted mostly as a facilitator.

The prospects for further research concerns the evaluation and analysis of the efficiency and effectiveness of testing program in the development of psychologists' sensitiveness in the education system and the development of methodological guidelines for its implementation.

Key words: counseling psychologists, sensitivity, model, program of sensitivity development.

Received July 14, 2015

Revised August 25, 2015

Accepted September 23, 2015